

Mohai V. Lajos

Regényvárosok

Bekezdések Bánki Éva prózaírásáról

Bánki Éva 2004-ben napvilágot látott debütáló könyvének a címe, *Esőváros*, a Gellért-legenda egy változatát íróilag állító és művészileg képző második regényének pedig – mely alig egy esztendővel követte a „pályakezdő” művet – *Aranyhímzés*.

Rövid dolgozatom fölét azt írtam: regényvárosok. Írhattam volna regényhímzéseket vagy regényhímzöt is, ahogy azt egyik méltatója Büky László pedzette. Mégis maradtam a regényvárosoknál, mely teret és időt egyként jelöl. E két fogalom nélkül ugyanis nincs regény. Arról nem is szólva, hogy az *Aranyhímzés* haláltörténetének ugyancsak egy város, a középkori, színpompás, valóban magával ragadó Velence ad a szerző kezébe regényteret, regényhelyszínt, regénykulisszát, a nyomozás, a nyomkutatás, mely története és vezérlőszála a cselekménynek, tehát úgyszintén *regényvárosban* játszódik.

Az emlékezet és képzelet tájainak fölfedezése, mert Bánki Éva prózája is ezt a szerkezetet működteti, városban, városokban történik. Egyszer voltakban, melyek ugyan ma is állnak, de nem ugyanazok. Bánki városai, noha léteztek Prágától, Pozsonytól az „esőváros” Dunaszerdahelyen, Galántán át saját szülővárosáig, Nagykanizsáig, ahogy az írótól elvárható, képzeletbeli eseményekkel, történetekkel, és elképzelt titkokkal kitalált és megszemélyesített városok. (Nagykanizsa: „*Haldokló, de művelt város ez, gondoltam, Trianon elvágta a déli piacoktól [...]*”; „[...] az utolsó kisváros [...] Európában, ahol a kamarazene volt a »jobb emberek« legfőbb szórakozása, ahol az utcán, ha találkozta valakivel, behívott a házába Mozartot hallgatni.”)

Bánki írásainak mélyén tehát városok, helyek rejtőznek, „a hely ahol élünk” archetipikus jegyeivel. Bánki városai voltak, ma is vannak, de az idők folyamán sohasem olyanok voltak, és ma sem olyanok, ahogy az írói szem láttatja őket. Azt mondanám, hogy nem azonosak azzal a várossal, amely után az írói szem *kutat és nyomoz*. Bánki Éva ezeket a már nem létező, vagy sohasem létezett városképeket, regényvárosokat emeli ki a prózaíró látásmódjával, az elbeszélő élményével, az elbeszélő felismeréseivel, fiktív, vagy a valóságból a fiktivitásba átlépő szereplőkkel, hősökkel. Harmadik könyve, a címe miatt sokféle előérzettel olvasható, különféle életfölgásokat és világviszonyulásokat epikusán egymás mellé sorakoztató *Magyar Dekameron* sem lóg ki ebből a sorból: a *Magyar Dekameron* elbeszéléseinek lapjain is helyek, határvidékre települt városok legendáját költi, városok legendája után nyomoz az író.

A kiemelések azt próbálják megelőlegezni, amit én Bánki írói nézőpontjának, sőt irodalmi vezérlőelvének, az író általa elgondolt pozíciójának vélek, a költést és a nyomozást, mely kifejeletten az *Aranyhímzés*ben áll előttünk. Ez a kisebb forma és térfogat e pillanatban talán mintha jobban a kezére állna Bánkinak, aki itt tudja kamatoztatni nagyszerű képességét, intuícióját a meseszövéshöz, és mozgósítani – ugyancsak a meseszövéshöz – páratlan műveltségét. Az *Aranyhímzés* tág értelemben voltaképp a történelmi regény regiszterébe tartozik, amelyben a kutatás, a visszakeresés, a visszafejtés áll a középpontban, a módszer pedig a nyomozás: „*egy nyomozás története*”, mondja az író, nem pedig egy szent életének a leírása. (Ha az utóbbi volna, akkor is többes számot kellene használni.) Tehát nem mással él, mint a detektívregény-technikával a szerző. Ez a két műfajtypus a szíve csücske a szerzőnek. Bánki első regénye történelmi regény volt, mely száz év történetét fogta rá. A második egy detektívregény sémalemeit felhasználó, nagyon fortélyosan egymásra rakódó emlékezéstörténetek könyve, ahol a főszereplő, Csanád megye püspöke, Sebe voltaképpeni politikai nyomozása Gellért múltjáért, múltjának legendájáért folyik a fényűző és hatalmi szempontból kulcsfontosságú

Velencében. Ebben a regényben meghatározó szemléleti és világképi elem a monológ, mely az írói beszéd formáját ölti magára: Sebe sem tesz ugyanis mást, mint elbeszéli a világot, úgy írja le, úgy mondja el azt, amit megfajtott, úgy írja le és formálja meg a benyomásait arról, amit látott, mint valami prózáiró.

Bánki Éva későn indult, de prózáirótól vajon mi a késeinek mondható indulás? Ki mikor írja meg első, vagy az első legjobb, már számon tartott regényeit? Vajon mi az, mi életrajzi éveken lemérhető, ha egyszer az első mű alatt, ahogy mondani szokás – hogy továbbgörgessem a szóképet –, az asztal legalábbis behorpadt. Bánki Éva az *Esőváros* című, 2004-ben megjelent, minden valamirevaló prózai előzményt mellőző regényével az írónok úgy dörömbölt a magyar irodalom kapuján, hogy az mindjárt ki is nyílt előtte. Mégpedig nem is csak résnyre nyitották meg a kaput: a jelenkori irodalom nagy dédelgetője, a Magvető Kiadó adta ki az ismeretlen szerző „pályakezdő” könyvét. (Ez betű szerint így történt: az elkészült kézirattal egy pénteki napon kopogtatott be a kiadóba, és a munkaidő letelte előtt néhány pillanattal már csak egy műszaki szerkesztőnek adhatta oda a művet.) És az *Esőváros* tehetséges írójának nemcsak a Magvető adott rangot, hanem Bánki is elismerést szállított vele a Magvetőnek.

Ez az időszak egybeesik a magyar regény történetének – talán nem túlzás azt mondani – egyik legerősebb korszakával: Nádas Péter ez idő tájt vált a *Párhuzamos történetekkel* a világirodalom egyik legérzékenyebb személyiségévé, Esterházy Péter pedig a *Harmonia Celestissel*, majd nyomában a Javított kiadással az önismeret európai klasszisa, Spiró György régiesen nagy (talán közép-európai?) prózáiróvá, Kertész Imrét pedig 2002-es Nobel-díja miatt laudálta (érdeme szerint) a világ. De hozzájuk fölzárkózva másképpen vált nagy prózáiró egyéniséggé a csendes és elegáns Bodor Adám. A kisprózában és novellában magaslatokat sikerrel megostromló Tar Sándor, kinek *Szürke galambja* egyelőre fölfedezésre vár. A Felvidékről ott van Grendel Lajos, aki a magyar prózai hagyományvilág elemeit saját esztétikájában a cseh és a szlovák tradíciókból nemesítette meg. Márton László, Parti Nagy Lajos és Kukorelly Endre, vagy a Kosztolányi származásvidékéről indítást kapott, és az örökségével jó gazdálkodó Tolnai Ottó más-más elbeszélői magatartást választva, más-más eredményekkel emelkedtek a magyar próza élvonalába. De ide tartozhat még oldalágon Sándor Iván *Századvégi története* (1987–1994), ez a látásmódjával, hűvös fegyelmével, a tragédiával és komor lírával, mélyen átélte melankoliával foncsorozott regény.

Bánki Éva két első regényének nincs posztmodern olvasata az én szememben. Ez talán összefügg azzal az irodalom kívüli (ám fölöttébb beszédes) ténnyel, ahogy az *Esőváros* megíródott; létrejött nem nélkülözi a regénykészítés romantikus sablonját, csakhogy bármennyire romanticizált is a mű létrejöttének fizikai körülménye, a lényeg máson van. A tények: a regény ötlete, mintegy megvilágosodászerűen, 2003 halottak napján jött; szöveggé formálása pedig roppant kevés időt, mindössze három hónapot vett igénybe, mégpedig – ha hinni lehet a szerző későbbi nyilatkozatainak – mindenféle prózáirói gyakorlat nélkül. A kételkedés az írói rutinalanság fölnövesztésének szólt, miszerint addig a prózáírást nem művelte Bánki; addig csak versekkel foglalatzkodott, saját bevallása szerint a huszon- és harmincévesen fejben megírt verseit elfelejtette, ezek a költemények azonban a prózáírással párhuzamosan visszatértek az emlékeiben. Az *Esőváros*nak is van költői előzménye, mégpedig egy azonos című versciklus, ezt azonban nem ismerjük. (Ha fejben ír és tárol, akkor rajta kívül senki sem ismerheti meg ezután sem.) A vers számára fölkészülés a prózáírásra, ahogy az írónok mondja, kedvesebb és invenciózusabb időtöltés, mint könyvtárak mélyén gubbasztani. Nincs jogom kétségbe vonni, hogy ez így van, de ez csak „irodalmi” értelemben őszinte vallomás, sőt mivel az alkotási folyamatba vezet be, arra is rávilágít, hogy minden szerzői tudatosság, önművelés mellett Bánki az irodalmi véna, az ősztönös tehetség, az alkotás folyamatában pedig az ihletettség és az intencionáltság a legfontosabb elv.

Ezzel együtt sem félek kimondani: Bánki Éva hatalmas műveltséganyagot mozgat olyan önfelelt írói/elbeszélői örömmel, epikai tudással, hogy ez ritkaság manapság. Vagyis minden meg- és eltanulhatót szinte tud az irodalomról és az írásról, de ez nemhogy megbénítaná, ellenkezőleg, bátorra és merészre teszi. Eredetisége nem lehet kétséges, ám ezzel már saját magam is abba az értelmezői megszokás csapdájába esem, amelyet illik kikerülni. Vagyis hogy minden erénye mellett hibákat, utánérzéseket leljek föl a szövegben, mindenáron. Nem teszem.

Az eredeti írónál azonnal meglátszik az, hogy milyen kulturális, műveltségi tradícióhoz kapcsolódik, honnan szívta föl „irodalomismeretét”. Bánki Éva bizony több irodalmi hagyományhoz is vonzódik egyidejűleg. Választásaiba éppúgy beletartozik a *Puszták népe* szövege, mint Móricz Zsigmond többségében megrendítő nyelvi erejű, vagy Tar Sándor szociális töltetű prózája; talán ezeknél is több, már-már érzéki kapcsolódás fűzi az írónok a XX. század második felében létrejött latin-amerikai próza

látásmódjához, sűrű szövésű prózanyelvéhez, nevezetesen Gabriel García Márquezéhez. Ez az utóbbi vonzalom nem annyira meglepő, mint amilyen szívet szorongató és melengető az első; a hetvenes évek óta világszerte mérhetetlenül sok prózai program alapját képezte a *Száz év magány* írásmódja, meseszövése, poétikája, témája. Ám, ha arra gondolunk, hogy az írónk egyik interjújában azt mondta: bizony komolyan megkísértette a gondolat, hogy spanyol nyelven írjon regényt, hogy spanyol író legyen, akkor ezt Bánkinál többnek kell tekinteni, mint a dél-amerikai próza és prózáiro egyserű ajánlatánál, amit Bánki elfogadott. (Az *Esővárost*, ezt a „*valahogy nagyszülei történetére*” hajazó család-regényt majdnem spanyolul kezdte el írni Bánki.) Az sem véletlen nagy műveltségű irodalomtudós szerző esetében – és ez képezi a hagyomány harmadik ágát –, hogy Umberto Eco alakja és az általa bemutatott európai írói névjegy is fölsejlik módszertani és témaközelítési mintaként a háttérben. (A filozofus a listára helyezte; továbbá még Závada Pál, Darvasi László, Talamon Alfonz. És persze, akarva, nem akarva, Szabó Magda.)

Az író számára – kevés kivétel nyilván akad – meghatározó, vagy egyedüli jelentőségű annak az irodalomnak a hagyományvilága, amelybe beleszületett, és amely anyanyelvét, később írói nyelvét adja. A nyolcvanas évek nagy prózai föllendülése elképzelhetetlen Magyarországon a sok mindent sokféleképpen felülíró (de azért nem kiszorító) Kosztolányi–Ottlik-minta követése nélkül. Ne feledjük viszont, hogy a regényről és az írói létformáról legfinomabban gondolkodó Nadas Péter kevéssé vagy egyáltalán nem kapcsolódik Kosztolányihoz és Ottlik Gézához, Mészöly Miklós kísérletező kedvű érettségéhez ellenben igen. A nyolcvanas években jelentősnek mondott *Sátántangó* szerzője, Krasznahorkai László pedig egyikhez sem. Magyar, ahogy fentebb említettem már, a felvidéki magyar irodalmat korszakosan átalakító, jelentős elbeszélő, Grendel Lajos pedig a cseh, a szlovák irodalmiságból is merített, nem csak a magyarból.

E sorok írójával folytatott folyóirat-beszélgetésében (Egyenlítő, 2008. június) egyébként az író nő erre a kérdéskörre kitérve a következőt mondta:

„Nemzedékemmel együtt Kosztolányi-kultuszban nevelkedtem. Ismerem és szeretem Kosztolányit és Ottlikot, de én nem kötődtem a nevükkel jelzett irodalmi hagyományhoz. Rám sokkal nagyobb hatással volt a társadalmi regény Móriczsal, Tar Sándorral fémjelzett hagyománya – miközben a Móricz-prózát korlátoztak, túl egysíkúnak és rusztikusnak, olykor didaktikusnak éreztem. Hogy is van ez? Olyan férfit szeretsz, akivel tíz percig sem tudsz együtt üldögélni. Egyetemista koromban volt egy elméletem: a latin-amerikai írók – a modern és posztmodern hagyományhoz bátrabban kapcsolódva, és persze jóval kevesebb ideológiával – megoalósították azt, amiről a népi írók álmodoztak Európában. Lehet, hogy ez az elmélet vitatható, de nekem a latin-amerikai próza segítette lazítani a magyar társadalmi regény örökségén. A ma élő magyar írók közül Bodor Ádám a kedvencem, de nagyon sok irótlót tanultam, és nem vagyok elkötelezett egyetlen irodalmi hagyomány mellett sem. Az Aranyhímzésben és a Dekameronban pedig ettől a móriczi örökségtől is eltávolodtam.”

Bánki művészi felismerése az volt, hogy a főt jelzett világirodalmi epikai hagyományhoz csakis olyan magyar prózafelfogás passzítható, amely magába fogad és működtet minden jól kiaknázható tradíciót és kánont, nem pedig leválaszt, eltaszít és ellök: ezeket a könyveket egy művelt, olvasott, a megszerzett ismereteket a saját világához hasonító, képzett író írta. Továbbmegyek, olyan író, aki pontosan érzékeli, hogy mi az irodalomban a minta, mi a hagyomány, és hol lehet vagy kell egy vérbeli írónak a „hagyományeltérés” módszerével és fogásaival élnie. Emellett még ott van egy másik fontos és komoly munkaeszköze, az atmoszférateremtő *képesség*. Ez Bánki Évánál nem csupán köteleességszámba menő regényírói, műfaji konvenció magas szinten történt elsajátítása és gyakorlása, hanem annak a lerögzítése, hogy a műveinek sajátos levegője van, melyet nyelvhasználatával, nyelvi szemléletmódjával ér el. Egyszerű példa: az *Esővárosban* másként beszélte paraszti világból származó szereplőit, mint azt az eddig hagyományosnak gondolt parasztabrázolásból megszoktuk. A nyelvhasználat formája a szereplők és a helyszínek történeti gyökereit, viszonyrendszerét tárják föl és mutatják be. Az *Esőváros* és az *Aranyhímzés* prózaszövegének nyelvi háttérben egy jól átgondolt írói stratégia működik.

Az időrendben utolsónak megjelentetett műve, a *Magyar Dekameron* is rákapcsolható arra a belső áramkörre, amelyen az első két regény mozgott: most is a történelem menete, ide-oda billegése, állapotrajza izgatja. Az író a történelem folyásának ábrázolásakor most az epizódosorokra bontást választotta. De azonnal látszik, hogy a távolságtartás ebben a regényre összenövő vagy összefűződő nagyovella-sorozatban más; minden közelebb, képlékenyebb, porózusabb és leleplezőbb. Az első két kötet történelmi látomássorozatként is olvasható, a *Magyar Dekameronban* kisebb a távlat, kevesebb a távlatosság, de több a sejtelmesség, és még több az áthallás. Közelebb és kevertebb a történelem, de írói bátorságra vall, hogy történelemként ábrázolódik az epikai anyag Bánki kezén. Ez a kibontott

aktualitás – minden bizonnyal a magyar rendszerváltozás és környéke lehetett az ihlető forrás –, még a koraérett mű benyomását kelti bennem. A *Magyar Dekameron* nem a klasszikus minta újraírása, bár Boccaccio óhatatlanul sorvezető; újraformázás is csak abban az értelemben, hogy minden sorában ott leledzik a mesélés öröme, mi több, itt-ott megcsillanó erotikus gyönyöre is. Modernizált világban mesélnek ezek a szereplők, és modernizált világban beszél a narrátor is. Ebben a tekintetben az egyik legérdekesebb és az írói célt legtisztábban artikuláló szöveg a *Vadhattyúk* című Andersen-átirat. Csakhogy ez a modernizált világ furcsa módon heterogén, és nem áll úgy össze, ahogy összeállt az *Esőváros* és az *Aranyhímzés* írói univerzuma. Nincs meg benne az utóbbi tömörsége, nincs meg benne az előbbi poétikai, költői ereje, frissessége és újdonsága. Érzek benne bizonyos makacs félreértést, amely talán Bánki következő könyvében teremtheti meg gyümölcsét: a szövegbeli Határvidék átmeneti élete nem rokonszenvez sem az íróval, sem az olvasóval. Ha ez majd valamely drámai súlypont felé eltolódik, akkor lehet (a *Magyar Dekameron*nál) izgalmasabb az, ami abból kikerekedik.

Bánki Éva szeretetre méltóan becsúgyó regényíró, nagyszerű könyvekkel, imponáló teljesítménnyel, sugárzó okossággal és még több várakozással, ígérettel. Ez remélem kiderült kritikai laudációból is. Kevesebb nem is érdemes nekivágni az irodalom művelésének. Könyveinek szuggesztív hatása átragad az olvasóra; a történetész és a cselekmény iránti rokonszenves elkötelezettsége pedig több, mint nagyszerű. Sok olvasót hódít meg és hódít vissza a szépprózáznak.

Vajon tehet-e ennél többet és mást író mindnyájunk szívügyének, az irodalomnak?

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.